

ВІДГУК

офіційного опонента доктора психологічних наук, професора, дійсного члена (академіка) НАПН України Кокуна Олега Матвійовича на дисертацію Гаман Ірини Геннадіївни «Особливості кризової психологічної допомоги жінкам зі статусом тимчасово переміщеної особи в умовах воєнного стану в Україні», поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія»

Відгук представлено на основі комплексного аналізу тексту дисертації та наукових публікацій здобувачки за темою дослідження.

Ступінь актуальності обраної теми. Актуальність теми дослідження зумовлена масштабними наслідками воєнних дій в Україні, що спричинили масове вимушене переміщення населення до безпечніших регіонів країни та за її межі. Тривала дія хронічного стресу та інші деструктивні чинники правового режиму воєнного стану докорінним чином порушують звичайні умови життєдіяльності громадян. Зокрема, вплив збройної агресії на психологічний стан українців спричиняє високе емоційне напруження, яке часто супроводжується низькою здатністю до адаптації, що вказує на потребу надання додаткової психологічної підтримки та здійснення корекції.

З огляду на зазначене особливої ваги набуває дослідження особливостей надання кризової психологічної допомоги тимчасово переміщеним українським жінкам, кризовий стан яких зумовлений тривалим впливом екстремальних чинників та вимушеною зміною їхнього життєвого простору. Жінки набагато гостріше переживають деструктивний вплив воєнних подій порівняно з чоловіками, що виявляється, зокрема, в підвищеному рівні їхньої астенизації й тривожності та вищому ризику виникнення депресивних станів. Під час вимушеного переміщення на їхньому стані украї негативно позначаються втрата зв'язку з родиною та звичним мікросоціумом, руйнування життєвих планів, фінансова нестабільність, постійний страх та тривога за рідних. Переживання наслідків збройної агресії накладає негативний відбиток на всі структурні компоненти самосвідомості: когнітивний, емотивний, поведінковий. Ці та інші стресори виснажують ресурсний потенціал особистості та ускладнюють процес її соціально-психологічної адаптації на новому місці проживання.

Таким чином постає нагальна науково-практична потреба в емпіричному дослідженні особливостей переживання воєнних подій українськими жінками зі статусом тимчасово переміщеної особи, розробленні на цій основі ефективної програми кризової психологічної допомоги та впровадженні її результатів у практичну діяльність. Адже саме своєчасна кризова психологічна допомога є ключовим чинником запобігання розвитку психологічних порушень та дезадаптивних станів, що можуть виникати як ускладнена реакція на пережитий психотравмуючий досвід у зазначеної категорії осіб.

З огляду на це актуальність теми дисертаційного дослідження Гаман Ірини Геннадіївни «Особливості кризової психологічної допомоги жінкам зі статусом тимчасово переміщеної особи в умовах воєнного стану в Україні» та поставлених нею завдань є цілком обґрунтованою та очевидною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Закономірним є зв'язок дисертації із науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до планів науково-дослідницьких робіт кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ. Відповідно до положень Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року №722/2019); Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2019–2023 роки (Постанова Президії Національної академії наук України від 30 січня 2019 року №30); Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (Указ Президента України від 15 серпня 2021 року №5/2015); Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 роки, затверджених рішенням Вченої ради НАВС від 26 грудня 2017 року (протокол №28/1); Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (п. 14, 27; наказ МВС України від 11 червня 2020 року №454); Стратегічного плану розвитку Національної академії внутрішніх справ на 2018–2024 роки, затвердженого рішенням Вченої ради НАВС від 27 лютого 2018 року; Стратегії розвитку Національної академії внутрішніх справ на 2025–2029 роки, затвердженої рішенням Вченої ради НАВС від 25 березня 2025 року (протокол № 8/4-1); Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки, затвердженої постановою Загальних зборів Національної академії правових наук від 26 березня 2021 року.

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 29 листопада 2022 року, протокол № 15. Тему уточнено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 30 листопада 2023 року, протокол № 23.

На основі викладеного можна стверджувати, що дисертація Гаман Ірини Геннадіївни на тему «Особливості кризової психологічної допомоги жінкам зі статусом тимчасово переміщеної особи в умовах воєнного стану в Україні» є комплексним дослідженням та має незаперечне теоретичне та прикладне значення. Авторка однією з перших в Україні цілісно висвітлила теоретико-методологічні засади переживання наслідків збройної агресії тимчасово переміщеними українськими жінками, які перебували на території України та поза її межами, визначила на цій основі особливості надання кризової психологічної допомоги зазначеній категорії осіб, розробила комплексну програму кризової психологічної допомоги та довела її ефективність.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Вивчення та аналіз наукової праці Гаман І. Г. засвідчує, що сформульовані наукові положення та висновки в повному обсязі відображають реалізацію визначеної мети та розв'язання окреслених завдань.

Робота відзначається чіткою логічною структурою. Дисертантка послідовно переходить від теоретичного обґрунтування проблеми та констатування її сучасного стану до розробки авторської програми кризової психологічної допомоги. Комплексний підхід до дослідження, підкріплений формувальним експериментом, переконливо довів ефективність запропонованої програми та забезпечив високу достовірність усіх отриманих результатів.

Досягнення поставлених завдань забезпечувалося використанням широкого арсеналу дослідницьких методів, комплекс яких повною мірою відповідає визначенню меті, об'єкту та предмету дослідження. На особливу увагу заслуговує вдале застосування методів математичної статистики, що дозволило авторці забезпечити високий рівень об'єктивності та доказовості отриманих даних. Виважений системний підхід до формування методологічного апарату переконливо свідчить про наукову зрілість Ірини Геннадіївни, її високий професіоналізм та належний рівень дослідницької культури.

Слід зазначити, що наукові положення та висновки, сформульовані дисертанткою, є належним чином аргументованими та емпірично підтвердженими. Ірина Геннадіївна опрацювала масштабну теоретичну базу та здійснила ретельний аналіз великого масиву експериментальних даних. Зазначений підхід демонструє ґрунтовне осмислення авторкою обраної теми, що суттєво підвищує наукову цінність та прикладний потенціал її роботи.

Структура дисертаційної роботи Гаман І. Г. є логічною, відповідає меті та поставленим завданням дослідження, забезпечує його послідовність та цілісність. Дисертація складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, десяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 305 сторінок, із них основний текст викладений на 169 сторінках. Кожен розділ характеризується науковою новизною, високим ступенем самостійності виконання та оригінальністю дослідницьких рішень. Висновки репрезентують вагомий, науково обґрунтований внесок здобувачки в розв'язання окресленої проблеми.

Водночас варто акцентувати увагу на найбільш вагомим тезах наукової роботи.

Перший розділ дисертаційного дослідження характеризується логікою, структурованістю та високою методологічною виваженістю. Авторка послідовно переходить від фундаментального окреслення воєнного стану як головного чинника кризових переживань до диференціації впливу воєнних подій на психоемоційну сферу людини та зміщує фокус уваги на

психологічні аспекти переживань жінок зі статусом тимчасово переміщеної особи. Такий послідовний виклад матеріалу дав змогу Гаман І. Г. сформувати надійне, цілісне та глибоке теоретичне підґрунтя для подальшого емпіричного дослідження. Так, у процесі теоретичного аналізу було підтверджено деструктивний вплив вимушеної міграції на психоемоційну сферу жінок, визначено наслідки такого впливу та створено базис для організації наукового пошуку, спрямованого на об'єктивацію та уточнення змісту психологічних особливостей жінок-переселенок.

Оцінюючи теоретичну основу дослідження, варто відзначити достатню джерельну базу роботи. Ірина Геннадіївна опрацювала 220 джерел літератури, серед яких 67 – праці іноземних авторів. Це свідчить про глибоке осмислення сучасного вітчизняного та міжнародного досвіду в межах зазначеної наукової проблеми.

У *другому розділі* дисертаційної роботи представлено кількісний та якісний аналіз результатів констатувального експерименту. Об'єктивність та надійність наукових положень дисертації підтверджується, зокрема, ґрунтовною емпіричною базою, яка включає 138 вимушено переміщених жінок. Вдалим методологічним рішенням дисертантки слід вважати застосування диференційованого підходу до формування вибірки та розподіл респонденток на дві групи за критерієм місця їхнього перебування на момент проведення дослідження. Такий розподіл дозволив застосувати метод порівняння та виявити специфічні особливості переживання воєнних подій залежно від географічного та соціокультурного середовища жінок-переселенок, що значно підвищує об'єктивність та доказовість висновків. Варто також відзначити, що проведений авторкою компаративний аналіз є однією з перших спроб у вітчизняній психологічній науці здійснити подібне співставлення.

Науково обґрунтованим та логічно виправданим убачається авторський підхід до організації цього етапу дослідження, що передбачає виокремлення структурних компонентів переживання воєнних подій українськими жінками, а саме: когнітивного, емотивного та поведінкового. Доцільність застосування такого підходу обумовлена тим, що така трикомпонентна структура дає змогу забезпечити всебічний системний аналіз психіки досліджуваних жінок.

На особливу увагу заслуговує розроблена Гаман І. Г. анкета для визначення особливостей оцінювання українськими жінками воєнних подій та ставлення до них. Анкета містить 7 змістових розділів, які в сукупності дозволяють забезпечити всебічне, глибоке та багатоаспектне вивчення окресленої проблематики. Цей діагностичний інструментарій може успішно використовуватися у практичній діяльності психологів, фахівців із кризового консультування, соціальних працівників, реабілітологів та інших спеціалістів допоміжних професій.

Важливим науковим здобутком дисертантки є визначення на основі емпіричного аналізу провідних психологічних мішеней, на які має бути спрямований психокорекційний вплив із метою оптимізації психологічного

стану жінок зі статусом тимчасово переміщеної особи. До таких віднесено підвищену тривожність, фрустрацію, загальну емоційну нестабільність, ознаки депресивних станів та соціальної дезадаптації, деструктивну трансформацію базових переконань. Цей науковий доробок переводить теоретичні міркування в практичну, інструментальну площину та закладає фундамент для ефективного надання кризової психологічної допомоги тимчасово переміщеним жінкам, що має вагоме практичне значення.

Третій розділ присвячений визначенню особливостей надання кризової психологічної допомоги тимчасово переміщеним жінкам та висвітленню результатів формульованого експерименту.

На основі проведеного теоретико-емпіричного аналізу здобувачка однією із перших у вітчизняній психологічній науці визначила особливості кризової психологічної допомоги жінкам зі статусом тимчасово переміщеної особи. Серед них виокремлено: обов'язковість стабілізаційного компонента, когнітивно-реконструктивний вплив, поєднання індивідуального та групового форматів роботи, пролонгованість впливу та його ресурсну орієнтованість. Окреслені принципи було покладено в основу розробленої авторської програми кризової психологічної допомоги, результативність та дієвість якої підтверджена під час контрольного етапу дослідження, що засвідчує її надійність та готовність до широкого впровадження у практику. Варто зауважити, що межами формульованого експерименту було охоплено 71 особу. Така кількість респондентів є цілком достатньою для забезпечення репрезентативності результатів.

Важливим досягненням авторки можна вважати також розробку та практичне впровадження щоденника саморефлексії та психоемоційної стабілізації, який може бути використаний як для надання кризової психологічної допомоги, так і як інструмент пролонгованої психологічної підтримки та закріплення результатів психокорекційного впливу.

Надійність висновків забезпечувалася шляхом застосування методів математичної статистики.

З огляду на викладене можна констатувати, що достовірність отриманих результатів і обґрунтованість наукових положень та практичних розробок визначаються правильно обраним методологічним підходом до проведеного дослідження, комплексним та всебічним використанням наукового та емпіричного матеріалу.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачкою досліджень, повнота викладу в опублікованих працях

Аналіз дисертаційної роботи дає підстави констатувати, що отримані результати дослідження мають теоретичну та практичну значущість. Основні досягнення авторки конкретизуються в низці елементів наукової новизни, а саме:

вперше:

– здійснено цілісний науковий аналіз психоемоційних наслідків

переживання воєнних подій жінками зі статусом тимчасово переміщеної особи; конкретизовано структуру цих наслідків через когнітивний (базові переконання та оцінювання подій), емотивний (схильність до дисфоричних психоемоційних станів) та поведінковий (стабільність психічного здоров'я та здатність до саморегуляції поведінкових реакцій у стресових умовах) компоненти; визначено та порівняно особливості їх прояву із урахуванням фактору географічної локалізації жінок (перебування в межах України або за кордоном);

– науково обґрунтовано та розроблено авторську програму кризової психологічної допомоги жінкам зі статусом тимчасово переміщеної особи, що базується на інтеграції кризово-інтервенційного, когнітивно-поведінкового, ресурсно-орієнтованого та психоедукаційного підходів;

– розроблено та впроваджено авторський щоденник саморефлексії та психоемоційної стабілізації як структурований психотехнологічний інструмент підтримки процесів емоційної регуляції, когнітивної переоцінки травматичного досвіду та відновлення суб'єктивного відчуття контролю у жінок з досвідом вимушеного переміщення;

удосконалено:

– зміст і психологічну структуру понять «переживання воєнних подій» та «кризовий психоемоційний стан жінок» у контексті вимушеного переміщення як багатовимірного феномену, який визначається взаємозалежністю між травматичним досвідом та чинником актуальної географічної локалізації особистості;

– закономірності формування емоційних реакцій жінок в умовах тривалого воєнного стресу, зокрема взаємозв'язки між рівнем тривожності, депресивності, психоемоційного виснаження та трансформацією базових переконань;

– специфіку поведінкових реакцій жінок зі статусом тимчасово переміщеної особи з урахуванням соціального контексту, ресурсної забезпеченості та ступеня соціальної інтеграції;

– роль соціальних, особистісних і ресурсних чинників у подоланні кризових станів жінками-переселенками, зокрема значення базових переконань, позитивного образу «Я», відчуття контролю та психоемоційних ресурсів;

дістали подальшого розвитку:

– уявлення про роль інструментів письмової саморефлексії у кризовій психології як ефективного засобу пролонгованої психологічної підтримки, що забезпечує інтеграцію результатів психологічної допомоги у повсякденне життя клієнток, сприяє закріпленню когнітивних змін та формуванню навичок автономної саморегуляції;

– наукові положення щодо психологічних механізмів адаптації та відновлення психічного здоров'я жінок, які постраждали від воєнних дій, з урахуванням поєднання травматичного досвіду та вимушеної міграції;

– психотехнології кризової психологічної допомоги з урахуванням

гендерних особливостей, соціальної вразливості та специфіки воєнної травматизації, що передбачають поєднання стабілізаційних, когнітивно-реконструктивних та ресурсно-орієнтованих інтервенцій;

– підходи до організації системної, поетапної та експериментально верифікованої моделі кризової психологічної підтримки тимчасово переміщених осіб в умовах воєнного стану, орієнтованої на забезпечення внутрішньої валідності результатів та їх практичної масштабованості;

– науково-методичні засади формувального експерименту в кризовій психології, що поєднують діагностичну обґрунтованість «мішеней» впливу, структуровану програму інтервенцій та статистично підтверджену оцінку ефективності.

Практичне значення отриманих результатів дисертаційної роботи виявляється в можливості їхнього використання у:

– *науково-дослідній роботі*: під час опрацювання наукових проблем, пов'язаних із темою цього дослідження, що стосуються вдосконалення існуючої системи надання психокорекційних та реабілітаційних послуг жінкам, які постраждали від воєнних дій; відомості про вплив фактичного місця проживання українських жінок під час воєнного стану можуть враховуватись при плануванні та реалізації заходів їх психологічної підтримки та відновлення, що дозволить на практиці реалізувати диференційований підхід до такої категорії клієнтів.

Результати роботи впроваджено у науково-дослідну діяльність Національної академії внутрішніх справ, що підтверджується актом впровадження №21-нд від 17.02.2026 р.;

– *освітньому процесі*: під час викладання таких навчальних дисциплін як «Юридична психологія», «Психотерапія та психокорекція», «Психологічна реабілітація», «Психологічне консультування в мультикультуральному суспільстві».

Розроблені матеріали впроваджені в освітній процес Харківського національного університету внутрішніх справ (акт впровадження №38 від 21.11.2025 р.);

– *практичній діяльності*: у системі психологічного відновлення різних категорій жінок з урахуванням наявної у них нозології та психологічних дисфункцій. Результати дисертаційного дослідження можуть стати у нагоді практикуючим психологам, зокрема можуть бути корисні в практиці психологічної корекції дисфоричних емоційних станів у жінок. Зокрема, розроблена на основі проведеного емпіричного дослідження програма кризової психологічної допомоги жінкам, які постраждали від воєнних подій, може підвищити ефективність загальних психопрофілактичних та психореабілітаційних заходів, а також завдяки комплексному та еkleктичному підбору різноспрямованих методів дозволить ефективно покращити їх емоційне тло, самопочуття та у загальному підсумку оптимізувати психоемоційний стан цих жінок.

Авторський щоденник саморефлексії та психоемоційної стабілізації

може застосовуватися як самостійний інструмент первинної кризової психологічної допомоги, а також як допоміжний засіб у межах індивідуального та групового психологічного консультування.

Основні положення впроваджено в роботу благодійної організації «Благодійний фонд «Надія на життя» (акт впровадження від 12.07.2025 р.).

Повнота викладу основних результатів дисертації. Повнота викладу наукових положень та висновків, сформульованих у дисертаційному дослідженні, підтверджується апробацією матеріалу в публікаціях у фахових вітчизняних виданнях, їх оприлюдненням на міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях, круглих столах. Результати дисертаційного дослідження відображено в 11 наукових публікаціях, з них 5 наукових статей – у збірниках, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з психологічних наук та 6 тез – у збірниках доповідей науково-практичних конференцій та круглих столів.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Представлена робота виконана із дотриманням усіх вимог МОН України щодо оформлення робіт такого рівня. Дисертацію витримано в науковому стилі, а її змістове наповнення вирізняється чіткою логікою та послідовністю викладу матеріалу.

Методологічний апарат роботи відзначається доцільним та коректним використанням комплексу загальнонаукових та спеціальних методів. Надійність та вірогідність отриманих наукових результатів підтверджуються теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних принципів дисертаційної роботи, єдністю й логічністю всіх етапів дослідження, його організаційною цілісністю й чіткістю концептуальних засад. Завдяки цьому забезпечено безумовну обґрунтованість, науковість та практичну достовірність усіх сформульованих положень та висновків.

Дисертація виконана державною мовою. Стель написання роботи відзначається логічністю, послідовністю, системністю та обґрунтованістю. Структура дисертаційної роботи повною мірою узгоджується з її назвою, метою та завданнями. Додатки містять необхідну довідкову інформацію.

Текст анотації відображає основний зміст роботи.

Дотримання академічної доброчесності. Представлена дисертаційна робота, яку самостійно виконано Гаман І. Г., являє собою оригінальну працю. В роботі відсутні будь-які положення, які б порушували академічну доброчесність. Академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації в дисертації та/або наукових публікаціях здобувачки офіційним опонентом не виявлено. У дисертації наявні усі необхідні посилання на використані джерела інформації в разі використання ідей, тверджень, відомостей, а також надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Разом з цим, дисертаційне дослідження, як і будь-яка творча праця, містить певні дискусійні моменти, недоліки, висвітлення яких сприятиме більш повній та об'єктивній характеристиці результатів роботи, зокрема:

1. Віддаючи належне тому, що дисертанткою було ґрунтовно вивчено та проаналізовано значну кількість теоретичного матеріалу (220 джерел літератури), розкрито зміст та технології надання кризової психологічної допомоги жінкам зі статусом тимчасово переміщеної особи, разом з тим, вважаємо, що робота значно б виграла за наявності дефініції такого базового для дослідження поняття як «кризова психологічна допомога».

2. Імпонує запропонований дисертанткою авторський підхід до організації констатувального етапу дослідження, в межах якого у структурі переживання воєнних подій українськими жінками визначено когнітивний, емотивний та поведінковий компоненти. Проте задля забезпечення більшої змістовної цілісності та логічної завершеності теоретичного викладу, доцільно було б ще в першому розділі дисертаційного дослідження виокремити ці компоненти та обґрунтувати їх з позиції різних наукових парадигм.

3. Зважаючи на вдалу архітектоніку емпіричного дослідження та його логічну завершеність, було б доцільно більш деталізовано презентувати процедуру та організаційну специфіку проведення контрольного етапу експерименту, що, на нашу думку, підсилило б переконливість та ефективність методів психологічної допомоги жінкам, зі статусом тимчасово переміщеної особи.

4. Загалом позитивно відзначаючи високу дієвість розробленої дисертанткою програми кризової психологічної допомоги, вважаємо, що для підсилення практичного аспекту дослідження було б доцільніше доповнити роботу конкретними рекомендаціями щодо застосування програми на практиці. Це дозволило б суттєво полегшити процедуру її реалізації у діяльності практичних психологів та підвищило загальне прикладне значення дисертаційної роботи.

5. Засвідчуючи, що структура та обсяг дисертації задовольняють чинні академічні вимоги Міністерства освіти і науки України, висловимо певні міркування щодо оптимізації текстового матеріалу. Оскільки додатки займають 91 сторінку із загальної кількості 305 сторінок, для забезпечення кращої структурованої збалансованості та лаконічності викладу раціональнішим видається певне скорочення цього блоку. Зокрема, винесення масивних протоколів первинних емпіричних даних за межі додатків дозволило б уникнути відчуття обтяженості структури дисертації.

Наведені зауваження та міркування жодною мірою не впливають на високу оцінку дисертації Гаман І. Г. та не знижують її наукової та практичної цінності. Висловлені побажання є дискусійними та спрямовані на активізацію подальших наукових досліджень визначеної проблематики.

ВИСНОВОК

Дисертація Гаман Ірини Геннадіївни на тему: «Особливості кризової психологічної допомоги жінкам зі статусом тимчасово переміщеної особи в умовах воєнного стану в Україні», подана на здобуття ступеня доктора

філософії, за своїм змістом, одержаними науковими результатами, актуальністю, новизною та іншими ознаками є самостійною завершеною науковою роботою, що містить корисні для розвитку наукової психології положення. За науковою та практичною значущістю здобутих результатів відповідає спеціальності 053 «Психологія» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями), наказу МОН України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами і доповненнями) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44), а її авторка – Гаман Ірина Геннадіївна – за результатами проведення публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія».

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПН України,
директор Інституту психології імені Г. С. Костюка
НАПН України

Олег КОКУН

